

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai

2021-10-02 Nr. ZTOK-21/10/02-01

Vaikų ir jaunimo teisių srities
PAGRINDINĖS REKOMENDACIJOS DĖL ŠVIETIMO

2021 m. spalio 2 d.

Šiuo metu Lietuva atsiskaito Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Taryboje už savo pažangą žmogaus teisių srityje pagal visuotinės periodinės peržiūros (VPP) mechanizmą, jo trečiojo ciklo metu (už rekomendacijų, gautų antrojo ciklo pabaigoje, įgyvendinimą). papildomai atkreipiame Teisingumo ministerijos dėmesį, kaip koordinuojančią instituciją bei kitų ministerijų atstovus į tam papildomus aspektus, kuriuos būtų vertinga atkreipti dėmesį rengiant Lietuvos Respublikos pranešimą, nes dalis svarbių iššūkių, liko ataskaitoje neatliepta. Pagrindinės rekomendacijos institucijoms vaikų ir jaunimo teisių srityje (dėl švietimo), remiantis Lietuvos nevyriausybinų organizacijų parengta šešėline VPP ataskaita, yra šios:

- Panaikinti diskriminacinę Lietuvos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos įstatymo 4 str. 2 d. 12 p. nuostatą, ribojančią informacijos apie šeimos ir asmeninių santykių bei modelių įvairovės sklaidą.

Šios įstatymo punkto nuostatos paskirtis iš esmės yra nesusijusi su nepilnamečių apsauga – ji kaip tik yra kenksminga nepilnamečių vystymuisi, kadangi ugdymo procese vaikams trukdoma gauti informaciją apie žmonių tarpusavio santykių, šeimos modelių įvairovę, skirtingas lytiškumo apraiškas. Ši įstatymo nuostata neatitinka Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 29 straipsnio reikalavimų (parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais).

Ši įstatymo nuostata paprastai taikoma siekiant skaldyti visuomenę, diskriminuoti atskiras jos grupes, visų pirma LGBT+ asmenis, įskaitant ir vaikus. Pavyzdžiui, jos taikymas lėmė daugelį metų Lietuvos teismuose trukusią bylą dėl vaikų literatūros autorės Neringos Dangvydės knygos „Gintarinė širdis“, kuri buvo išimta iš viešo platinimo ir pažymėta „N-14“ ženklu vien dėl to, kad vienoje iš pasakų buvo vaizduojami tos pačios lyties asmenų santykiai. Analogiškas įstatymas Europoje galioja tik vienoje šalyje – Rusijoje, panašų šiuo metu svarsto priimti antidemokratiškomis tendencijomis garsėjanti Vengrijos vyriausybė, vadovaujama V.Orbano. Lietuva, būdama tokių valstybių „klube“, dėl šio teisinio reguliavimo ypač gadina savo tarptautinę reputaciją.

- Nacionalinėse švietimo programose įtvirtinti pozityvia pareigą visose švietimo įstaigose dėstyti ir į visus ugdymo procesus įtraukti lytiškumo ugdymo, įvairovės, pažeidžiamų ir socialinę atskirtį patiriančių grupių (pvz., žmonių su negalia, romų, etninių ir tautinių mažumų, LGBT+ asmenų ir kt.) teisių ir integracijos temas, apimant, be kita ko, klausimus apie seksualinę orientaciją, seksualinį tapatumą ir raišką, žmonių tarpusavio santykių, šeimos modelių įvairovę.

2016 m. Lietuvoje buvo priimta Sveikatos, lytinio švietimo ir pasirengimo šeimos gyvenimui programa, kuri, kaip ir kitos švietimo programos, nustato tik negatyvią pareigą, t.y. draudžia diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos ar kitų pagrindų. Tačiau dabartinės švietimo programos neįtvirtina pozityvios švietimo įstaigų ir pedagogų pareigos realiai šviesti vaikus apie lytinio gyvenimo, seksualinių orientacijų įvairovę, seksualines tapatybes ir raišką, apie kultūrų, etninių grupių ir pasaulėžiūrų, žmonių tarpusavio santykių įvairovę. Tai reiškia, kad apie šias temas galima iš viso nekalbėti – galima jas nutylėti, ir tokiu atveju diskriminacijos tarsi ir nebūtų. Tokia laikysena iškraipo visuomenės sociokultūrinės realybės paveikslą, išstos grupės atsiduria švietimo sistemos ir visuomeninių santykių paraštėse, tampa nematomi.

Neužtikrinus, tinkamo ir kokybiško šių klausimų dėstymo, nebus išvengta atvejų, koks nutikęs 2017 m. valstybinėje mokykloje Telšiuose, kai katalikų tikybos mokytoja skleidė moksleiviams neapykanta ir dezinformacija persmelktą medžiagą, kurioje homoseksualūs asmenys buvo kaltinami kanibalizmu, vaikų tvirkinimu, amoraliu ir žalingu seksualiniu elgesiu ir kitais tariamais nenormalumais.

- Švietimo sistemoje stiprinti kovą su neapykantos kurstymu ir patyčiomis prieš vaikus ir jaunimą, priklausančius pažeidžiamoms grupėms, tokioms kaip etninės, kultūrinės mažumos, romai, LGBT+ asmenys ir kt.

Įvairios apklausos ir tyrimai rodo, kad absoliuti dauguma vaikų ir jaunimo, ypač priklausančių pažeidžiamoms ir socialinę atskirtį patiriančioms grupėms, patys tiesiogiai susiduria arba mato prieš kitus bendraamžius nukreiptas smurto ir patyčių apraiškas. Tokios padėties toleravimas ypač neigiamai veikia vaikų ir jaunimo psichologinę gerovę ir vertybių sistemą, nes peršama nuostata, kad smurtas, neapykanta, diskriminavimas yra normalus, priimtinas elgesys, o tokio elgesio aukos suvokia, kad priešinimasis yra beprasmiškas, nes efektyvios pagalbos tikėtis neįmanoma.

Konstitucijos 28 str. imperatyviai įtvirtinta, kad negalima savo teisėmis, laisvėmis, įsitikinimais ar pažiūromis pateisinti kitų žmonių teisių ar laisvių pažeidimo. Švietimo įstatyme nustatyta (33, 34, 35 str. ir kt.), kad tiek Vyriausybė, tiek savivaldybės gali ir turi vykdyti ne tik bendrąsias, bet ir specialiąsias, tikslines švietimo programas, kuriomis siekiama užtikrinti švietimo prieinamumą specialiuosius poreikius turintiems, taip pat socialinę atskirtį patiriantiems asmenims. Švietimo įstatymo preambuleje įtvirtinta ir pripažįstama, kad švietimas, kaip asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas, grindžiamas žmogaus nelygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, dorinės atsakomybės pripažinimu, demokratiniiais santykiais, šalies kultūros tradicijomis. Švietimu asmeniui suteikiami visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindai. Taigi nei vienas vaikas ar jaunas asmuo neturi jaustis užribyje, patirti atskirtį, grindžiant tai daugumos pozicija. Kultūros tradicijos yra tai, kas ugdo žmogaus savitumą, o ne naikina ir gniuždo asmenybę.

Todėl švietimo programose (ir bendrųjų, ir tikslinių) turi būti įtrauktos atitinkamos nuostatos, kurios įtvirtintų pozityvią pareigą užtikrinti socialinės ir kultūrinės įvairovės, įvairių mažumos grupių, pažeidžiamų ir atskirtį patiriančių grupių integraciją, o švietimo įstaigų lygmenyje turi būti užtikrinama, kad tos programos būtų praktiškai ir efektyviai įgyvendinamos. Būtina užtikrinti negatyviąją švietimo aspektą, t.y. apsaugą nuo neapykantos, smurto, patyčių ir priekabiavimo švietimo procese, ir pozityvųjį aspektą, t.y. aktyvų visų vaikų ugdymą šiais klausimais, diegiant atitinkamas vertybes. Tikslinės švietimo programos neturi būti skirtos vien tik siaurai vaikų ar jaunimo grupei, kurie jau patiria atskirtį ar turi specialiųjų poreikių. Tikslinės programos specifiniais klausimais lygiai taip pat turi būti skirtos ir absoliučiai visiems vaikams, kad būtų užtikrintas: (a) korekcinis poveikis vaikų, jau turinčių polinkį į smurtinį, nepakantų, nederamą elgesį, atžvilgiu, ir (b) pagarbos, pakantumo, solidarumo ir kitų teigiamų savybių ir vertybių ugdymą visiems ir kiekvienam, kad būtų išvengta deviacijos į nederamo elgesio modelius.

- Skatinti institucijų aktyvų vaidmenį identifikuojant ir šalinant probleminius aspektus, trukdančius užsibrėžtą švietimo idealų siekiui.

Dažnu atveju užsibrėžtų idealų įgyvendinimą gali apsunkinti įvairios kliūtis, pvz., biurokratiniai procesai, teisinio reguliavimo ydos ir spragos, išteklių trūkumas. Tokiu atveju institucijos linkusios laikytis pasyviai, ignoruoti problemą, užuot ją išryškinusios ar imdamosi iniciatyvos spręsti. Tokį iniciatyvumą gali paskatinti viešumo, skaidrumo ir atvirumo principų taikymas. Taigi rekomenduotina užtikrinti, kad tiek valstybės, tiek savivaldybės kompetentingų institucijų lygmenyje būtų paskirti atsakingi asmenys komunikacijai su NVO atstovais, taip pat užtikrinti NVO atstovų išankstinį (o ne post factum) dalyvavimą sprendimų priėmimo ir svarstyme.

Valdybos pirmininkė

Simona Padegimaitė

Žmogaus teisių koaliciją sudaro: Diversity Development Group, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė, Lietuvos žmogaus teisių centras, Lietuvos galimybių plėtros centras, Nacionainė LGBT* teisių organizacija, LGL, Psichikos sveikatos perspektyvos, Romų visuomenės centras, Tolerantiško jaunimo asociacija, Žmogaus teisių stebėjimo institutas.